

TARĖJŲ INSTITUTO LIETUVOS RESPUBLIKOS TEISMŲ SISTEMOJE MODELIO PAIEŠKOS TEORINIAI ASPEKTAI

Darijus Beinoravičius, Milda Vainiūtė

Mykolo Romerio universitetas

Anotacija

Valdžios struktūra ir jos veikla demokratinėje valstybėje turi būti grindžiama valdžių atskyrimo principu. Taip siekiama užtikrinti individualias teises ir laisves bei padėti visuomenei užkirsti kelią valdžios savivalei. Kiekviena valdžios galia įgyvendinama per tam tikras institucijas: parlamentą, atstovaujantį tautai ir leidžiantį įstatymus bei vykdančią kitas Konstitucijoje numatytas funkcijas; Vyriausybę, kuri įgyvendina parlamento priimtus įstatymus; teismus, kurie vykdo teisingumą. Jei valstybė negarantuoja teisingumo įgyvendinimo, visos kalbos apie demokratiją, teisėtumą, pilietinę visuomenę, žmogaus teises ir laisves lieka deklaratyvios. Tik nepriklausomos ir savarankiškos teisminės institucijos gali tinkamai atlikti savo pareigas – vykdyti teisingumą, užtikrinti Konstitucijoje, įstatymuose ir kituose teisės aktuose įtvirtintų nuostatų įgyvendinimą, garantuoti teisės viršenybę, ginti žmogaus teises ir laisves. Natūraliai kyla klausimas, ar teisingumą vykdančios teisėms užtikrina šių principų įgyvendinimą, ar pilietis, kreipęsis į teismą, kad apgintų savo pažeistas teises, gali būti tikras, jog teismas ginčą išspręs nešališkai ir atkurs pažeistas teises. Straipsnio autoriai nagrinėja tokią svarbią temą kaip pasitikėjimas teismais, aptaria, kokiais būdais ir priemonėmis galima pasiekti didesnio pasitikėjimo šalies valdžia. Keliamas klausimas, ar būtų veiksminga Lietuvoje steigti teismų tarėjų institutą. Autoriai formuluoja išvadą, kad Lietuva yra viena iš nedaugelio demokratiškesnių šalių, neturinčių prisiekusiųjų teismų ar tarėjų institucijos, kurios įkūrimas padėtų mažinti korupciją teisinėje sistemoje. Be to, būtų žengtas žingsnis siekiant padidinti visuomenės pasitikėjimą teismais. Pagrindinė išvada – būtina skatinti diskusijas apie nuosaikų tarėjų institucijos modelį. Autoriai mano, kad toks koncepcijos modelis neformuotų intervencijos į 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstituciją ir teisinę sistemą, o papildytų esamą praktiką bei Konstitucijoje išreikštą siekį stiprinti valdžios institucijų ryšį su visuomene. Tokio siekio plėtojimo modelis būtų prasmingas.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: demokratija, teismas, teisingumas.

Abstract

Government organization and activities in a democratic state must be based on the principle of separation of powers. The essence of this principle is to ensure individual rights and freedoms and to help the society prevent government arbitrariness. Each power is implemented through its institutions: Parliament, representing the Nation, legislate the laws and perform other functions provided in the Constitution, the Government implement the laws legislated by Parliament and courts execute justice. If the state does not ensure the implementation of justice, all the talk of democracy, the rule of law, civil society, human rights and freedoms are declarative. Only being independent and autonomous judicial authorities can properly fulfill their function – to execute justice, to ensure implementation of law, expressed in the Constitution, laws and other legal norms, to guarantee the rule of law, to protect human rights and freedoms. Inevitably, the question must be raised whether the courts executing justice ensure these constitutional principles good enough and whether the citizen applying to the court to protect his violated rights can be sure that the court will resolve the dispute impartially and restore his violated rights. Authors of the article examine such an important topic as confidence in the courts, discuss the possible ways and means to achieve that the state government would be more trusted. In the article authors raise a question whether it would be effective to establish associate judges' institute in Lithuania. The authors conclude that Lithuania is one of the few democratic

countries having no jury or associate judges institution and that its establishment would help reduce corruption in the legal system. Also it would be a step to increase public confidence in the judiciary. The main conclusion is that discussions about moderate model of associate judges' institution shall be encouraged. The authors believe that such a concept model would not form intervention in the Constitution of the Republic of Lithuania of 1992 and legal framework, but would complement the practice and the commitment to strengthen the relation between the public authorities and society, which is expressed in the Constitution. The model of such aspiration development really makes sense and would be very necessary.

KEY WORDS: democracy, court, justice.

DOI: <http://dx.doi.org/10.15181/tbb.v79i2.1775>

Įvadas

Demokratinėje valstybėje valdžios organizacija ir veikla turi būti grindžiama valdžių padalijimo principu, kurio esmė – užtikrinti asmens teises ir laisves, padėti visuomenei išvengti valdžios savivalės. Valdžių padalijimas, asmens teisės ir laisvės yra pagrindiniai konstitucionalizmo elementai. Kiekviena valdžia įgyvendinama per jos institucijas: Seimas, atstovaudamas tautai, leidžia įstatymus ir atlieka kitas Konstitucijoje numatytas funkcijas, Vyriausybė įgyvendina Seimo leidžiamus įstatymus, teismai vykdo teisingumą.

Jeigu valstybėje neužtikrintas teisingumo įgyvendinimas, visos kalbos apie demokratiją, teisinę valstybę, pilietinės visuomenės kūrimą, žmogaus teisių ir laisvių gynimą yra deklaratyvios. Tik būdama nepriklausoma ir savarankiška teisminė valdžia gali tinkamai įgyvendinti savo funkciją – vykdyti teisingumą, užtikrinti Konstitucijoje, įstatymuose ir kituose teisės normų aktuose išreikštos teisės įgyvendinimą, garantuoti teisės viršenybę, apsaugoti žmogaus teises bei laisves. Neišvengiamai turi būti keliamas klausimas, ar teismai, vykdydami teisingumą, pakankamai užtikrina šiuos konstitucinius principus, ar pilietis, norėdamas apginti savo pažeistas teises, kreipdamasis į teismą gali būti tikras, kad šis ginčą išspręs nešališkai ir atkurs jo pažeistas teises.

1. Teismų funkcija – vykdyti teisingumą

Teismai ir jų sistema yra vienas iš valstybės atributų. Dabartiniu metu teisminės valdžios buvimas ir jos atskyrimas nuo kitų valstybės valdžios šakų laikomas būtinu demokratinės ir teisinės valstybės požymiu. Demokratinėse valstybėse, kurios pripažįsta valdžių padalijimo principą, teismai laikomi tautos įsteigta savarankiška valstybės valdžios šaka (Birmontienė, 2012).

Remiantis 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucija, valstybės valdžia organizuota ir įgyvendinama laikantis valdžių padalijimo principo. Teisminė valdžia –

viena iš trijų valdžių, vykdanči specifinę teisingumo funkciją, kurios negali vykdyti jokia kita valstybės institucija ar pareigūnas. Valdžių padalijimo principas, teisingumo vykdymo funkcijos reikšmingumas suponuoja visavertės teisminės valdžios poreikį. Tik visavertis teismas gali tinkamai vykdyti teisingumą, taigi teisminės valdžios visavertiškumas – teisingo teismo prielaida, nes tik tokio teismo reikia visuomenei. Teisminės valdžios visavertiškumo doktrina suformuota daugelyje Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimų. Ji laikytina tinkamo teismams pavestos misijos atlikimo garantija.

Pagrindinio Lietuvos Respublikos teisinės sistemos akto – Konstitucijos – 109 straipsnyje įtvirtinta, kad teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai, kurie, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi, be to, teisėjai, nagrinėdami bylas, klauso tik įstatymo. Teisėjų ir teismų nepriklausomumas yra vienas fundamentaliausių teisinės demokratinės valstybės bruožų. Jo laikomasi visose demokratinėse valstybėse, ir, kaip rodo istorinė patirtis, šio principo atsisakymas yra imanentinis totalitarinio ir autoritarinio režimo bruožas.

Taigi teismas yra viena iš valstybės valdžios sudėtinių dalių, kuris turi išimtinę kompetenciją vykdyti teisingumą. Teismo padėtis tarp kitų valstybės valdžių atskleidžia valstybės demokratijos išsivystymo lygį, tai, kiek įtvirtintos valstybėje žmogaus teisių ir laisvių garantijos ir koku laipsniu jos ginamos. Teismo funkcija – vykdyti teisingumą – neabejotinas valstybės pamatas. Teismas sprendžia visuomenėje kylančius teisinius ginčus, užtikrina teisės normų laikymąsi, jis veikia jau po to, kai pažeistos asmens teisės bei laisvės, remdamasis byloje esančia bei papildomai surinkta medžiaga, konstatuoja, buvo ar nebuvo pažeistos asmens teisės ir teisėti interesai, padarytas nusikaltimas. Be to, teismams tenka svarbus uždavinys – aiškinti įstatymus ir teisės principus, juos taikyti vykdam teisingumą. Teismams priskiriama ir konstitucinė norminių teisės aktų kontrolė. Kadangi teismai yra valstybės valdžios dalis, galima daryti prielaidą, kad jie dalyvauja įgyvendinant visas pagrindines valstybės funkcijas, pavyzdžiui, palaiko ekonominę sąrangą, saugo fundamentalius nuosavybės principus, sprendžia socialinius konfliktus, esant būtinybei sankcionuoja represinį valstybės veiklos pobūdį.

Pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės įtvirtintos Lietuvos Respublikos Konstitucijos II skirsnyje – tai žmogaus teisė į gyvybę, žmogaus laisvės ir jo asmens, jo privataus gyvenimo, nuosavybės ir būsto neliečiamumas, teisė turėti įsitikinimus ir juos laisvai reikšti, minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė, visų asmenų lygybė prieš įstatymą ir teismą, asmens teisė į teisminę gynybą ir kt.

Asmens teisės į teisminę gynybą principas įtvirtintas Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje. Konstitucinė asmens teisė į teisminę gynybą ir kai kurie kiti principai rodo, kad valstybė ne tik deklaruoja asmens teises, bet ir įsipareigoja jas ginti, neatsižvelgdama į tai, kas yra pažeidėjas, – kitas asmuo ar pati valstybė. Lietuvos

Respublikos Konstitucinis Teismas 2006 m. sausio 16 d. nutarime konstatavo, jog šis principas reiškia, kad Lietuvoje, kaip teisinėje valstybėje, kiekvienam turi būti užtikrinta galimybė savo teises ginti teisme tiek nuo kitų asmenų, tiek nuo neteisėtų valstybės institucijų ar pareigūnų veiksmų; teisę ginti savo teises ir laisves teisme turi kiekvienas asmuo, manantis, kad jo teisės ar laisvės pažeistos; teisės kreiptis į teismą įgyvendinimą lemia paties asmens suvokimas, kad jo teisės ar laisvės pažeidžiamos; asmens pažeistos teisės, *inter alia* įgytosios teisės ir teisėti interesai teisme turi būti ginami nepaisant to, ar jie yra tiesiogiai įtvirtinti Konstitucijoje. Konstitucinė asmens teisė kreiptis į teismą, aiškinama kitų Konstitucijos nuostatų kontekste, suponuoja ir tai, kad įstatymu turi būti nustatytas toks teisinis reguliavimas, kad bendrosios kompetencijos ar specializuoto pirmosios instancijos teismo baigiamąjį aktą būtų galima apskųsti bent vienos aukštesnės instancijos teismui. Teisė kreiptis į teismą yra absoliuti, todėl ši asmens konstitucinė teisė negali būti dirbtinai suvaržoma, be to, negali būti nepagrįstai pasunkinamas jos įgyvendinimas.

Šią konstitucinę teisę asmuo turi teisę įgyvendinti tiesiogiai, remdamasis Konstitucija (6 str. 2 d.). Asmens teisė į teisminę gynybą neatsiejama ir nuo kitų Konstitucijos normų bei principų: lygiateisiškumo, teisės į žalos atlyginimą, tinkamą teisinį procesą ir kt. (Abramavičius, 2009).

Žmonių santykius reguliuoja religijos, moralės ir teisės normos. Visuomeniniai santykiai bus tik tada visaverčiai ir darnūs, kai visų šių normų bus laikomasi, o pažeidus tam tikros teisės normas, nedelsiant užtikrinamas jų laikymasis. Todėl galima teigti, kad teismai užima ypatingą vietą ne tik valstybės valdžių sistemoje, bet ir visuomenės sąmonėje. Nepaisant visuomenėje vyraujančių nuotaikų ir politikų replikų teismų atžvilgiu, žmonių akyse teismų sistema yra socialinės apsaugos mechanizmas, vienintelė viltis ginant jų pažeistas teises ir laisves. Veikdamas nepaisydamas jokios galimos įtakos, teismas turi tapti socialinių ir ekonominių santykių garantija.

Teismas yra vienas iš socialinės darnos įrankių. Teigiama (Baublys, 2005), kad teisės paskirtis visada siejama su tam tikros socialinės darnos siekiu, kurio rezultatą galima įvardyti teisingumo įgyvendinimu. Todėl viena iš socialinės darnos egzistavimo sąlygų – visuomenės žinojimas, kad bet kuriuo atveju bus užtikrintos piliečio teisės ir laisvės, kad bet koks kilęs ginčas bus išspręstas teisingai ir nešališkai. Toks visuomenės sąmoningas žinojimas galimas tik pasitikint teismais. Asmenims galbūt ne taip svarbu, kokia valstybėje egzistuoja institucinė teismų sistema, kaip organizuojamas teismų darbas. Kiekvienas asmuo suinteresuotas, kad jo byla būtų nagrinėjama per įmanomai trumpiausią laiką, vadovaujantis lygybės principu, viešumo sąlygomis nepriklausomo ir nešališko teismo. Toks noras yra visiškai suprantamas.

2. Pasitikėjimo teismais klausimas

Lietuvai atkūrus nepriklausomą demokratinę valstybę, teismų sistemos reforma vykdyta intensyviai, todėl neretai skubotai. Teismų įstatymai buvo vieni dažniausiai keičiamų teisės aktų. Per dvidešimt penkis nepriklausomybės metus įgyvendinti esminiai teismų sistemos pertvarkymai. Visų šių reformų tikslas – sukurti tokią teismų sistemą, kuri pirmiausia užtikrintų kiekvieno visuomenės nario teisių ir teisėtų interesų apsaugą, garantuotų tinkamą jo teisių gynybą ne tik kitų individų, bet ir valstybės atžvilgiu.

Demokratinėje teisinėje valstybėje teismai, atlikdami socialinę teisminės valdžios vaidmenį, vykdo teisingumą, privalo užtikrinti Konstitucijoje, įstatymuose ir kituose teisės aktuose įtvirtintų normų laikymąsi, garantuoti teisės viršenybę, apsaugoti žmogaus teises bei laisves. Čia vartojama *pasitikėjimo teismais* sąvoka gali būti apibrėžiama kaip žmonių tikėjimas sąžiningu ir atsakingu teisingumo įgyvendinimu, žmogaus teisių ir laisvių apsaugos šaltinis.

Iš sovietmečio paveldėjome piliečių nepasitikėjimo valstybės institucijomis problemą, kuri gilėjo visą nepriklausomybės laikotarpį. Teigiama, kad pasitikėjimas valstybės institucijomis yra vienas iš demokratinės santvarkos veiksmingumo rodiklių, todėl žemas pasitikėjimo lygmuo rodo problemų demokratinėje visuomenėje buvimą (Burnytė, 2013). Valstybėje ir visuomenėje paplitęs nihilizmas giliai įleido šaknis ir sunkiai užleidžia vietą pasitikėjimui valstybės valdžios institucijomis bei pilietinės visuomenės galiomis. Ne išimtis ir teismai. Pasitikėjimui teismais įtaką daro ir bendras visuomenės socialinis pasitikėjimo lygis. Tenka konstatuoti, kad pasitikėjimo teismu lygis Lietuvoje žemas (Beinoravičius, 2013).

Pasitikėjimo teismais aktualumą suponuoja nuo atkurtos nepriklausomos Lietuvos iki dabar visuomenėje vyraujančios nuotaikos. Visuomenės pasitikėjimas teismais visų pirma prasideda teismo veiklos suvokimu, kuris neįmanomas be atitinkamos informacijos apie teismus. Ne viena pastaruoju metu surengtų apklausų Lietuvoje rodo menką pasitikėjimą teismais. Pasitikėjimas teismine valdžia Lietuvoje pradėtas sistemingai tirti nuo 1993 m. (Pirmieji apklausos rezultatai buvo žemi, „Baltijos tyrimų“ duomenimis, 1993 m. Lietuvos nacionaline sistema pasitikėjo tik 30 proc. apklaustųjų.) Per pastarąjį penkmetį išvelgiamas menkas visuomenės pasitikėjimas teismais. (Pavyzdžiui, visuomenės ir rinkimų tyrimo centro „Vilmorus“ 2016 m. sausio 14–22 d. atlikta apklausa rodo, kad 25,1 proc. asmenų teismais pasitikėjo, 27,4 proc. – nepasitikėjo.) Toks visuomenės požiūris į teismus ir teisėjus pastebimas per visus atkurtos nepriklausomos Lietuvos metus. Dažnas asmuo su teismais tiesiogiai nesusiduria. Natūraliai kyla klausimas, ar visuomenei pakanka informacijos apie teismų veiklą, kurią šiandien Lietuvoje dažniausia pa-

teikia žiniasklaida, ar ši informacija yra objektyvi ir nepamina teisminės valdžios principų?

Įsišaknijusio socialinio nepasitikėjimo sąlygomis visuomenės nariai įtariai vertina teismų pastangas vykdyti teisingumą, todėl neigiamos žinios apie teismų veiklą gali sukelti ilgalaikius neigiamus socialinius padarinius, kaip pasitikėjimo teismais silpnėjimą ir teisinio nihilizmo įsitvirtinimą. Ši problema aktuali šiandienos vartotojiškai visuomenei, kai yra pakitusios vertybės, pilietinės visuomenės idealai, pavienis individas ar juridinis asmuo iškeliamas aukščiau už bendruomenės viešuosius interesus, pelnas tapo gyvenimo tikslu ir prasme. Šiame kontekste klostosi pavojinga elito politinės galios koncentracija.

Kyla klausimas, ar teismų, priskirtų prie kitų valstybės valdžios institucijų, reitingavimas yra pagrįstas ir nepažeidžia teismų nepriklausomumo principo? Savo veiklos specifika teismai labai skiriasi nuo kitų valstybės institucijų. Pavyzdžiui, nagrinėdamas bylas teismas niekada negali patenkinti visų byloje dalyvaujančių šalių lūkesčių. Priėmus vienai iš ginčo šalių nepriimtina sprendimą, dažnai daroma apibendrinta išvada, kad teismas priėmė neteisingą sprendimą. Tokioje situacijoje asmeniui, kuris neturi pakankamai teisinių žinių ir nesuvokia teismo veiklos specifikos, sunku objektyviai suvokti priimto sprendimo pagrįstumą. Todėl galima teigti, kad „Vilmorus“ ar panašių institucijų apklausos duomenis galima vertinti dvejopai: 1) nepasitikinčiųjų teismais skaičius atitinka teoriškai tikėtiną; 2) pasitikinčiųjų teismais skaičius teoriniu požiūriu yra per mažas ir jis išreiškia pasitikėjimo / nepasitikėjimo teismais esmę. Atsižvelgiant į pasitikinčiųjų teismais skaičių, vertinama pasitikėjimo teismais būklė. Kita vertus, apklausos rezultatų negalima ignoruoti, nes teismo, kaip ir kitų valstybės valdžios institucijų, paskirtis – tarnauti žmonėms.

Problema, kas ir kaip formuoja visuomenės nuomonę apie teismų darbą bei teisėjų kompetenciją. Žiniasklaida nuolat pateikia įvairių vertinimų apie teismų priimtus sprendimus, apie teismų sprendimus, priimtus visuomenės dėmesio sulaukusiose bylose, nuomonę reiškia ir politikos atstovai. Neigiami vieši teismų veiklos vertinimai daro įtaką visuomenės, ypač asmenų, kurie niekada nebuvo tiesiogiai susidūrę su teismais, nuomonei ir taip mažina pasitikėjimą teismais, galų gale pačia valstybe, nes teismai yra sudėtinė valstybės valdžios dalis. Nurodomas dar vienas pasitikėjimą teismais lemiantis veiksnys – teisėjo asmeninės savybės, profesionalumas ir profesinė elgsena, kitaip tariant, teisėjų etika.

Mokslinėje literatūroje autoriai dažniausia išskiria teismų veiklai būdingus veiksnius. Reikėtų paminėti, kad pasitikėjimui teismais įtaką gali daryti ir teismų vidinis administravimas bei darbo organizavimas, nes tai lemia teismo proceso trukmę. Kaip teisingos ir pagrįstos nuomonės apie teismus formavimo pagrindą reikia įvardyti nuoseklų teisinės sąmonės formavimą. Įtakos apie teismų darbą turi ir bylų nagrinėjimo procesinė tvarka.

Dažna problema – teismas susijęs su nemažomis išlaidomis, todėl pasinaudoti šia teise kartais sudėtinga. Tai didelė našta nepasiturintiems asmenims, todėl galima teigti, kad suvaržoma asmens teisė ginti savo pažeistas teises. Ilgą laiką Lietuvos piliečiams nebuvo garantuotos tinkamos sąlygos ginti savo pažeistas teises ar įstatymų saugomus interesus. Tik 2001 m. sausio 1 d. priėmus Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymą Lietuvos Respublikos piliečiams ir Lietuvoje nuolat gyvenantiems užsienio piliečiams bei asmenims be pilietybės, dėl turtinės padėties negalintiems tinkamai ginti savo teisių ir įstatymų saugomų interesų, garantuota teisinė pagalba. Atitinkamos pataisos Teismų įstatyme padarytos tik 2002 m. sausio 24 d., patvirtinus naują Teismų įstatymo redakciją, kuri įsigaliojo nuo 2002 m. gegužės 1 d. (Bilevičiūtė, 2014).

Aptariant pasitikėjimo teismais svarbą, reikia suprasti, kad piliečiai, priimdami Konstituciją ir suteikdami teismui išskirtinę funkciją – teisingumo vykdymą, turi teisę iš teismo ir teisėjų reikalauti sąžiningo, kvalifikuoto darbo bei nešališkai priimamų sprendimų garantijų. Pasitikėjimas teismais būtinas, siekiant, kad veiksmingai funkcionuotų demokratinė teisinė valstybė, būtų kuriama pilietinė visuomenė, kuri būtų garantuota, jog jos pažeistas teises ir laisves visada apgins nepriklausomas ir nešališkas teismas.

Pasitikėjimo teismais problema susijusi su teismo veiklos viešumo stoka. Prieš analizuojant teisminės valdžios atvirumo piliečiams svarbą, kyla klausimas, kiek ir kaip turi pasireikšti teisminės valdžios atvirumas? Reikia paaiškinti, kad teismų sistemos atvirumas neturi varžyti teismų ir teisėjų nepriklausomumo principo, negali daryti įtakos teisėjų priimamiems sprendimams. Reikalavimas valdžiai būti atvirai įtvirtintas Konstitucijos 5 straipsnyje, kuris skelbia, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, o 33 straipsniu įtvirtinta piliečių teisė kritikuoti valdžios įstaigų ar pareigūnų darbą, apskųsti jų sprendimus. Šis klausimas svarstomas gana plačiai, nes Konstitucijos 114 straipsnyje skelbiama, kad draudžiamas bet koks kišimasis į teisėjo ar teismo veiklą. Teisminės valdžios atvirumas pasireiškia per skaidrų teisminės valdžios tarnavimą visuomenei, galimybę piliečiams gauti visą būtiną informaciją apie žmogaus teises ir laisves bei apginti pažeistas teises.

3. Visuomenės atstovai (tarėjai) teisme

Aptariant teismų ir teisėjų nepriklausomumo principą, reikia pabrėžti, kad jis negali būti absoliutus, nes šio principo suabsoliutinimas sukeltų absurdišką situaciją, reikštų šios valdžios visišką uždaramą ir izoliavimąsi, o tai grėstų teismų bei teisėjų savivaliavimu. Kad taip neatsitiktų, sudaromos sąlygos visuomenės atstovams dalyvauti teisėjų skyrimo, vertinimo, kontrolės procese. Pavyzdžiui, Teismų įstatymo 55¹ straipsnyje nustatyta, kad Pretendentų į teisėjus atrankos komisiją

sudaro Lietuvos Respublikos Prezidentas ir septyni nariai, iš kurių keturi – visuomenės atstovai. Vadovaujantis Teismų įstatymo 54 straipsnio 1 dalimi, 85 straipsnio 2 dalimi bei 91³ straipsnio 4 dalimi, visuomenės atstovai dalyvauja ir Pretendentų į teisėjus egzamino, Teisėjų etikos ir drausmės bei Nuolatinės teisėjų veiklos vertinimo komisijų darbe. Pažymėtina, kad visuomenės atstovų institutas padeda įvertinti būsimų ar esamų teisėjų ne tiek teisinės žinias, kiek asmenines savybes bei moralines vertybes, būtinas kvalifikuotai teisėjo veiklai, todėl svarbu užtikrinti veiksmingą visuomenės atstovų dalyvavimą teisėjų skyrimo, vertinimo, kontrolės procese.

Kaip dar vieną žingsnį skatinant visuomenės atstovų dalyvavimą veikloje, kuri nesusijusi su teisingumo vykdymu, galima pateikti Teismų įstatymo 103 ir 104 straipsniuose nustatytą reglamentavimą. Minėto įstatymo 103 straipsnyje nustatyta, kad teismo pirmininkas, įgyvendindamas jam priskirtas vidinio administravimo funkcijas, gali sudaryti teismo administracinės veiklos ar su teisingumo vykdymu nesusijusios teisėjo veiklos tyrimo komisiją, į kurią gali būti įtraukti kitų teismų teisėjai ar tarnautojai, taip pat kitų institucijų, įstaigų specialistai, mokslininkai, visuomenės atstovai. Tuo tarpu remiantis 104 straipsnio nuostatomis teismų administracinės veiklos priežiūrą atliekantys subjektai (apylinkių teismų – atitinkamo apygardos teismo pirmininkas; apygardų administracinių teismų – Vyriausiojo administracinio teismo pirmininkas; apygardų teismų – Apeliacinio teismo pirmininkas; Apeliacinio teismo – Aukščiausiojo Teismo pirmininkas; visų teismų – Teisėjų taryba), įgyvendindami teismų administracinės veiklos priežiūros funkcijas, gali atlikti teismo administracinės veiklos ar su teisingumo vykdymu nesusijusios teisėjo veiklos tyrimus. Šiam tikslui gali būti sudaryta tyrimo komisija, į kurią gali būti įtraukti kelių teismų teisėjai, taip pat kitų institucijų, įstaigų specialistai, mokslininkai, visuomenės atstovai.

Šiandieninėje Lietuvoje, kaip ir daugelyje šiuolaikinių demokratiškų šalių, teisėjai savo įgaliojimus gauna ne per demokratiškų rinkimų procedūras, bet skyrimo būdu. Pasitikėjimas teismine valdžia taip pat netikrinamas rinkėjų balsavimu. Teigtina, kad skaidrus teisminės valdžios tarnavimas visuomenei prasideda nuo teisėjų korpuso sudarymo, kuris formuojamas profesiniu pagrindu. Tai konstatavo Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, kurio nutarimuose teigiama, kad teisminė valdžia formuojama ne politiniu, bet profesiniu pagrindu. Teisėjas pagal jo atliekamas pareigas negali būti priskirtas prie valstybės tarnautojų. Iš jo negali būti reikalaujama vykdyti kokios nors politikos krypties. Teismų praktiką formuoja tik patys teismai, taikydami teisės normas. Žmogaus teises ir laisves teisėjas užtikrina tuo, kad vykdo teisingumą, remdamasis Konstitucija ir įstatymais (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas).

Teisininkai ir mokslininkai nuolat diskutuoja dėl prisiekusiųjų ar tarėjų instituto. Vis dėlto dauguma teisininkų šių institutų veiksmingumą ir tikslingumą vertina atsargiai. Vieni jų traktuoja kaip vieną skaidraus teisminės valdžios tarnavimo priemonių, teisminės valdžios viešumo užtikrinimo būdų, taip mažinant abejones dėl teismų priimamų sprendimų objektyvumo bei didinant pasitikėjimą teismais, kiti mano, kad mūsų visuomenė dar nepribrendo tokiems pokyčiams, tuo labiau pati visuomenė neišreiškia didelio poreikio. Tiesa, tam Seimas turėtų pakeisti Konstituciją. Taigi pati svarbiausia tarėjų instituto įsteigimo problema sietina su Konstitucija, kurios IX skirsnyje „Teismas“, kuris nustato Lietuvos Respublikos teismų sąrangą bei veiklos principus, įtvirtinta imperatyvi nuostata, jog teisėjai skiriami (112 str.), numatant galimybę steigti tik specializuotus teismus. Apie teismų tarėjų instituciją ar bent jau jos steigimo perspektyvą čia nekalbama. Norint įtvirtinti šį institutą, neabejotinai reikėtų keisti Konstituciją.

Reikia pasakyti, kad tokių bandymų jau buvo ne vienas. Antai 2007 m. gegužės 9 d. Seimo narių grupė pateikė Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109, 110 ir 112 straipsnių pakeitimo įstatymo projektą, kurio aiškinamajame rašte nurodomas esminis tikslas – teismų sistemos priartinimas prie visuomenės ir užtikrinimas, kad teismai atliktų Konstitucijos 5 straipsnyje postuluotą pareigą tarnauti žmonėms. Šį tikslą padėtų pasiekti dvejų uždavinių įgyvendinimas: teisėjų karjeros skaidrumo didinimas ir visuomenės atstovų dalyvavimas vykdant teisingumą. Kiek vėliau, t. y. 2007 m. liepos 4 d., pateiktas patobulintas šio įstatymo projekto variantas – Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109, 110, 112 ir 114 straipsnių pakeitimo įstatymo projektas.

Prie šio klausimo sugrįžta ir vėliau. Štai 2015 m. birželio 16 d. pateiktas Lietuvos Respublikos Konstitucijos 109, 110, 112, 113 ir 114 straipsnių pakeitimo įstatymas. Šio projekto aiškinamajame rašte nurodoma, kad Teisės instituto atlikta viešosios nuomonės apklausa rodo, jog visuomenė palaiko teismų tarėjų įtvirtinimą Lietuvos teismų sistemoje: 25,5 procentai apklaustųjų mano, jog tarėjų institutas reikalingas, 17,6 – nereikalingas ir 29,9 apklaustųjų neturi nuomonės. Rašte nurodytas ir šio projekto tikslas – Konstitucijoje įtvirtinti visuomenės atstovus teismuose – teismų tarėjus. Projekto uždaviniai: mažinti nepasitikėjimą teismais; sudaryti visuomenei galimybes dalyvauti įgyvendinant teisingumą; skatinti bylų nagrinėjimo objektyvumą; bylas nagrinėti bešališkai ir įvairiapusiškiau; efektyviau ginti žmogaus teises.

Naujausias postūmis šioje srityje – Teisingumo ministerija 2016 m. vasario mėn. parengė Visuomenės teisėjų (tarėjų) instituto teismuose koncepciją ir pateikė ją Vyriausybei, kuri ją turėtų patvirtinti atitinkamu nutarimu. Šioje koncepcijoje pateikiami svarūs argumentai tarėjų institutui teismuose įtvirtinti. Joje, remiantis Lietuvos teisės instituto 2015 m. parengta monografija „Tarėjų instituto perspek-

tyvos Lietuvoje“, pabrėžiama, kad piliečių pasitikėjimo ir pasitenkinimo valdžia siekimas – būtinas demokratijos atributas. Šio tikslo neįgyvendinus, būtina imtis institucinių arba procedūrinių reformų ar kitų adekvačių korekcinų priemonių. Viena tokių priemonių, siekiant didinti visuomenės pasitikėjimą teismų veikla, ir būtų tarėjų instituto teismuose atsiradimas. Taigi projekto iniciatoriai eina kontinentinės teisės šalių pramintu taku ir numato tokį visuomenės įtraukimo į teismų darbą modelį, kuris egzistuoja daugelyje valstybių, t. y. atstovavimas visuomenei priimant sprendimus per tarėjų institutą.

Tačiau kyla klausimas, ar tarėjų instituto atsiradimas tikrai yra tinkama tokių tikslų pasiekimo priemonė. Siekiant didinti visuomenės pasitikėjimą galbūt pakaktų teismų sprendimų paaiškinimo, paviešinimo, galimybės visuomenės atstovams dalyvauti teismų posėdžiuose, susipažinti su teismo posėdžio medžiaga ir pan. Svarstyta, kad galbūt visuomenės atstovams (neatmetant galimybės juos vadinti tarėjais) tikslingiau būtų suteikti galimybę paklausti, gauti paaiškinimus, tuos paaiškinimus atmesti kaip nepakankamus ir teisėjų prašyti pateikti motyvuotus paaiškinimus, į kuriuos jie turėtų pareigą atsakyti, numatyti atsakomybę einant atitinkamas pareigas bei vertinimo galimybes.

Koncepcija iš tiesų pateikia gana plačią aptariamo instituto apžvalgą, nurodo teigiamus bruožus ir pateikia galimus neigiamus šios koncepcijos padarinius. Visa tai sudaro galimybes kurti gana racionalų ir optimalų tarėjų instituto modelį. Vis dėlto šios tikrai plačios apžvalgos kontekste formuojamas gana vienapusiškas, netgi radikalus tarėjų instituto modelis, neatsižvelgiant į jau nurodytas kritines šio modelio puses, nepateikiant kompromisinio, švelnesnio tarėjų instituto vaidmens teismų veikloje. Manytina, kad nepagrįstai sulyginami teisėjai su tarėjais – atitinkamą kompetenciją turintys profesionalai ir neprofesionalai, kurių pateikiami sprendimų argumentai būtų grindžiami jausmais. Teigiamas koncepcijos bruožas yra tas, kad numatoma, jog tarėjai turėtų būti tam tikrų profesijų atstovai, turintys atitinkamų nagrinėjamoje byloje būtinų specialių žinių. Tačiau kyla klausimas, kur tokių specialistų (savanorių) bus galima surasti, ir kas įvertins, kokių specialių žinių konkrečiai bylai reikia. Pastebėtina, kad bylų nagrinėjimo procese, vertinant bylos aplinkybes, šiuo metu numatomas ekspertų dalyvavimas, todėl koncepcijos modelyje numatyta visuomenės atstovų – tarėjų – specialistų atranka ir jų dalyvavimas būtų perteklinis bei vertintinas kaip daugiau problemų keliantis, nei jas sprendžiantis argumentas. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad tikslinga kritiškai įvertinti patį modelį, atsižvelgiant į koncepcijoje nurodytus tarėjų instituto pranašumus ir trūkumus. Būtina vertinti, ar tikrai tarėjų instituto modelis, jo sudėtiniai komponentai tarnauja tam tikslui, dėl kurio jis ir kurtas.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsnyje pabrėžiama, kad valdžios įstai-gos tarnauja žmonėms, todėl turėtų būti puoselėjamas kiekvienos valstybės valdžios

institucijos (ne tik teismų) ryšys su visuomene ir kuriamos koncepcijos, kaip tai įgyvendinti. Atsižvelgiant į šį siekinį ir remiantis mąstymo analogija, norint aiškiau suvokti pasiūlymų esmę, galima formuluoti klausimą, ar valstybė pajėgtų visuomenei už ryšį su teismais ir kitomis valdžios įstaigomis mokėti atlyginimą visose valstybės įstaigų veiklose dalyvaujantiems visuomenės atstovams. Viena vertus, atlyginimas visuomenei yra jau tai, kad ji kontroliuoja ir pati dalyvauja priimant svarbius sprendimus. Neabejotina, kad tai yra brandžios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės požymis, kurį būtina puoselėti. Antra vertus, vargu ar būtų teisinga, kaip numatoma koncepcijoje, tarėjams mokėti analogišką atlyginimą kaip ir teisėjams (pagal analogiją – ir kitiems pareigūnams), nes jų atsakomybė tikrai nėra vienoda, kaip nevienoda ir kompetencija, pareigos bei, dar svarbiau, – atsakomybė ir indėlis į bendrą darbą. Dėl šių priežasčių visuomenės atstovų darbo apmokėjimo klausimas net neturėtų būti diskusijų objektas, nesvarstant argumento, ar valstybė būtų pajėgi finansiškai pakelti šią našą. Galbūt vietoj to būtų tikslinga didinti teisėjų padėjėjų skaičių (arba darbo užmokestį, siekiant aukštesnės jų kvalifikacijos).

Koncepcijoje aiškiai nurodyti tarėjų instituto trūkumai. Be čia įvardytų aplinkybių, būtų galima paminėti ir tai, kad kontinentinės teisės tradicijoje siūlomas tarėjų instituto modelis galėtų būti sunkiai pritaikomas. Tai apskritai keistų visą teisminę sistemą, teismo priimamų sprendimų pobūdį – nuo teisės taikymo aktų kryptume prie precedentų. Šimtmečiais mūsų šalyje vyravusi teisės tradicija patirtų mažo greitos reformos veiksmingumo pasekmes.

Manytina, kad koncepcijoje galėtų būti modeliuojamas nuosaikusias modelis, kai tarėjams nebūtų mokamas atlygis ir jais galėtų tapti bet kuris visuomenės atstovas, kuriam būtų suteikta procesinė teisė paklausti ir gauti motyvuotus paaiškinimus, skųsti tokių paaiškinimų nepakankamumą, kvestionuoti jų pagrįstumą, aiškumą ar pan. Toks koncepcijos modelis neformuotų intervencijos į mūsų Konstituciją ir teisinę sistemą, o papildytų praktiką ir Konstitucijoje išreikštą siekį stiprinti valstybės valdžios institucijų ryšį su visuomene. Manytume, kad tokio siekio plėtojimo modelis tikrai būtų prasmingas.

Žvelgiant retrospektyviai, visuomenės atstovavimas teismuose ir dalyvavimas priimant teisinius sprendimus Lietuvoje istoriškai nėra susiklostęs, tačiau tam tikrų visuomenės atstovų dalyvavimo vykdant teisingumą užuomazgų galima aptikti LDK laikais veikusiuose teismuose. Antai Komisarų teismas buvo susiformavęs XV a., didžiajam kunigaikščiui pradėjus skirti teisėjus, kai bylos tyrimą reikėdavo atlikti vietose. Tai buvo Lietuvos didžiojo teismo atšaka, sudaroma iš konkrečiai bylai skirtų asmenų nagrinėti valstybės dvarų ar jų žemių užgrobimo bei pasisavinimo bylas, taip pat spręsti ginčus dėl valstybės ir bajorų bei dvasininkijos žemių. Komisarų teismas susidėjo iš trijų didžiojo kunigaikščio paskirtų ir iš tiek pat ieškovo ar atsakovo pasirinktų asmenų (Andriulis, 2002). Visuomenės atsto-

vavimo teismuose modelis (tarėjų institutas) labiausiai buvo įsitvirtinęs sovietinės okupacijos laikotarpiu: tarėjų institutas įtvirtintas 1940 metų LTSR Konstitucijoje ir 1978 metų LTSR Konstitucijoje. Teismo tarėjų institutas įtvirtintas ir 1990 m. kovo 11 d. priimtame Lietuvos Respublikos Laikinajame pagrindiniame įstatyme. Šiuo požiūriu čia išreikštos sovietinių konstitucijų tradicijos ir nuostatos. Laikinojo Pagrindinio įstatymo 113 ir 115 straipsniai skelbė, kad Lietuvos Respublikos sistemą sudaro Aukščiausiasis Teismas, laikytas aukščiausiaja teismine valdžia Lietuvoje, įstatymų nustatyta tvarka vykdamas teisingumą ir prižiūrintis kitų teismų teisminę veiklą, ir rajonų (miestų) teismai. Vadovaujantis 116 straipsniu, visi teismai privalėjo būti sudaromi iš renkamų teisėjų bei teismo tarėjų ir bylas, išskyrus įstatymo numatytas išimtis, nagrinėti kolegialiai. Rinkti visų grandžių teisėjus, taip pat ir Aukščiausiojo Teismo tarėjus, pavesta Aukščiausiai Tarybai, o rajonų (miestų) teismų teisėjus – vietinėms Liaudies deputatų taryboms. Teisėjai turėjo būti renkami dešimčiai metų, tarėjai – penkeriems. Tęsiant sovietinės teisinės sistemos tradicijas, nepriklausomoje Lietuvos Respublikoje teismų tarėjų institutas, įtvirtintas konstituciniu lygmeniu, dar gyvavo beveik trejus metus. Prieš pat Lietuvos Nepriklausomybės Akto paskelbimą – 1990 m. vasario 13 d. paskelbtame ir iki 1995 m. sausio 1 d. galiojusiame SSR Teismų santvarkos ir teisėjų statuso įstatyme palikta gyvuoti ne tik teismo tarėjų, bet ir įvesta nauja – prisiekusiųjų teismo institucija; 9 straipsnio 4 punktas skelbė, kad baudžiamąsias bylas dėl padarytų nusikaltimų, už kuriuos įstatyme numatyta mirties bausmė, nagrinėja prisiekusiųjų teismas. Tačiau reformuojant teismų sistemą atsisakyta tiek teismo tarėjų, tiek prisiekusiųjų teismo instituto.

Praėjus dvidešimt penkeriems metams po minėtų institutų panaikinimo, vėl grįžtama prie diskusijų, ar veiksminga būtų steigti prisiekusiųjų teismą ir teismo tarėjų institutą. Turint omenyje tai, kad teismų sistema labai nepasitikima, svarbu atsakyti į klausimą, ar Lietuva turi sekti kitų demokratiškesnių šalių, kurios leidžia savo piliečiams dalyvauti vykdamas teisingumą, pavyzdžiu. Siekiant pateikti išvadas dėl tikslingumo Lietuvos Respublikos teismų sistemoje įvesti tarėjų institutą, taip galimai priartinant visuomenės dalyvavimą, tikslinga bent trumpai apžvelgti užsienio šalių patirtį šioje srityje.

Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarijos Parlamentinių tyrimų departamento atliktame tyrime¹ konstatuojama, kad teismo tarėjų institutas egzistuoja Austrijoje, Belgijoje, Bulgarijoje, Čekijoje, Danijoje, Estijoje, Ispanijoje, Jungtinėje Karalystėje, Lenkijoje, Maltoje, Portugalijoje, Prancūzijoje, Slovakijoje, Slovėnijoje, Suomijoje, Švedijoje, Vengrijoje, Vokietijoje, Šveicarijoje, Ukrainoje. 2009 m. tarėjų instituto atsisakyta Latvijoje, kur jie dalyvavo nagrinėjant baudžiamąsias bylas. Slo-

¹ Teismo tarėjų ir prisiekusiųjų institutas Europos Sąjungos ir kitose užsienio valstybėse, 2011-02-01.

vėnijoje 2010 m. atsisakyta tarėjų dalyvavimo civilinėse bylose, 2003–2004 m. atsisakyta Rusijoje, kur jie dalyvavo baudžiamosiose ir civilinėse bylose. Kai kuriose šalyse (Belgijoje, Jungtinėje Karalystėje, Prancūzijoje) tarėjai panašesni į neprofesionalius, bet beveik nuolat veikiančius teisėjus įvairiuose bendrosios kompetencijos ar specializuotuose teismuose, kuriuose tam tikras bylas jie nagrinėja nedalyvaujant profesionaliems teisėjams. Šveicarijoje pirmosios instancijos teismo teisėjai renkami iš kandidatų, kuriais gali būti visi rinkimų teisę turintys piliečiai, nepaisant jų išsilavinimo (teisinis išsilavinimas būtinas tik teismų pirmininkams). Prisiekusiujų tarėjų (ar prisiekusiųjų teismo, žiuri) institutas egzistuoja Austrijoje, Danijoje, Ispanijoje, Jungtinėje Karalystėje, Maltoje, Portugalijoje, Prancūzijoje, tam tikrose specifinėse bylose – Švedijoje. Jis yra ir JAV bei Rusijoje. Pastaraisiais metais prisiekusiųjų teismo atsisakyta Šveicarijoje. Ukrainoje prisiekusiųjų teismą numato Konstitucija ir teismų įstatymas, tačiau praktikoje šis institutas neveikia. Jau aptartoje Teisingumo ministerijos parengtoje Visuomeninių teisėjų (tarėjų) instituto teismuose koncepcijoje aptarti trys pagrindiniai visuomenės dalyvavimo vykdant teisingumą modeliai: prisiekusiųjų teismas, tarėjų institutas ir taikos teisėjai. Konstatuojama, kad plačiausiai Europoje paplitęs vokiškasis tarėjų modelis, kurio esmė ta, kad teisėjai ir tarėjai bylas nagrinėja mišriose kolegijose ir turi vienodą teisę priimant sprendimus. Klasikinę kolegiją šiuo atveju sudaro vienas profesionalus teisėjas ir du tarėjai, tačiau tai nėra visuotinai priimta taisyklė, nes teismo sudėtis skirtingo pobūdžio bylose gali būti ir kita. Esminė taisyklė – tarėjų skaičius profesionalių teisėjų skaičių turi viršyti ne daugiau kaip vienu. Šiuo metu tarėjų dalyvavimas numatytas daugelyje baudžiamųjų bylų, išskyrus bylas dėl sunkių politinių nusikaltimų. Be to, išimtis nustatyta ir smulkiems baudžiamiesiems nusižengimams, kuriuos vienasmeniškai nagrinėja profesionalus tarėjas. Paminėtina, kad Vokietijoje tarėjai dalyvauja ir sprendami administracines, darbo, prekybos, žemės ūkio, socialinės gerovės, mokesčių bei kitas bylas. Apibendrintai galima teigti, kad teismų darbe visuomenė (neprofesionalai) dalyvauja visose Vakarų Europos šalyse (vienintelė išimtis – Nyderlandai), o apskritai pasaulyje labiausiai paplitęs vokiškasis, vadinamasis *Schöffen* modelis² (Ragauskas, 2015).

Grįžtant prie Lietuvos atvejo, pastebėtina, kad įdiegus tarėjų institutą Lietuvoje galimos tiek teigiamos, tiek ir neigiamos pasekmės. Jau minėtoje Teisingumo ministerijos parengtoje koncepcijoje nurodomos tokios teigiamos pasekmės: visuomenės švietimas, požiūrių įvairovė, „gyvosios“ ir formaliosios teisės suartinimas, didesnis demokratiškumas, papildoma apsauga nuo galimo poveikio teismui ir paties teismo piktnaudžiavimo, papildomas teisėjų nepriklausomumo garantas, didesnis legitimumas. Išvengiamos ir tokios neigiamos pasekmės: išaugusios sąnaudos, sprendimų pagrindimas teisingumo jausmu, emocijomis, prietarais ir stereo-

² Prieiga internete: www.schoeffen.de

tipais, tarėjų korupcijos bei šališkumo rizika, grėsmė jurisprudencijos tęstinumo principui, neprognozuojami sprendimai, išaugęs kvalifikuoto teisinio atstovavimo poreikis, grėsmė tarėjams dėl atliekamų funkcijų pobūdžio.

Vis dėlto tarėjų įtraukimas į tam tikrų kategorijų bylas, ypač kuriose kaip viena iš šalių dalyvauja valstybės valdžios institucijų atstovai, išsklaidytų nemažai abejonių priimant teismo sprendimą. Taip teismas, kurio sprendimų priėmimo procese dalyvautų ir piliečiai, būtų labiau nepriklausomas nuo nepageidaujamos išorinės įtakos. Be to, tokiuose sprendimuose atsiskleistų ir bendražmogiškas požiūris į teisingumą, didesnis dėmesys būtų kreipiamas į visuomenės ginamas vertybes, nes priimant sprendimus dalyvautų ne tik teisės specialistai. Savaiame suprantama, viena iš tarėjų institucijos steigimo kliūčių – ne tik teisiniai sprendimai, bet ir valstybės finansinės galimybės.

Aptarus teisminės valdžios atvirumo visuomenei problemas, darytina išvada, kad Lietuvoje vis didesnę reikšmę teisėjų skyrimo, vertinimo, kontrolės procese įgyja visuomenės atstovai. Lietuva – viena iš nedaugelio demokratiškų valstybių, neturinti prisiekusiųjų teismo ar tarėjų instituto, kurio įsteigimas padėtų mažinti korupciją teisinėje sistemoje, būtų žengtas žingsnis didinant visuomenės pasitikėjimą teismine valdžia. Be to, teismo viešumo didinimas gali išspręsti teisėjų atskaitomybės visuomenei problemą.

Galime sutikti su nuomone, kad tarėjų instituto privalumas yra tas, kad visuomenės atstovų dalyvavimas vykdant teisingumą didina piliečių pasitikėjimą teismais ir teisingumu, teismas tampa atviresnis visuomenei. Tarėjų institutas neleidžia formuotis uždarami, biurokatiškai ir rutiniškai teisėjų kastai. O tai, be abejo, svarūs argumentai, įgyvendinant Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulėje įtvirtintą teisinės valstybės siekį.

Išvados

1. Teismas yra viena iš valstybės valdžios sudėtinių dalių, kuris išimtinai kompetentingas vykdyti teisingumą. Ypatingą vietą teismai užima ir visuomenės sąmonėje, nes lieka vienintele viltimi ginant pažeistas teises bei laisves.
2. Šiuolaikiniai visuomenės ir valstybės valdžios institucijų santykiai vertinami pasitikėjimo lygiu, kuris savo ruožtu yra visuomenės saugumo pojūčio ir gerovės kūrimo pagrindas. Pasitikėjimas teismais – tai žmonių tikėjimas, kad sąžiningai ir atsakingai bus įgyvendintas teisingumas, kaip žmogaus teisių ir laisvių apsaugos šaltinis. Teismas yra vienas iš socialinės darnos įrankių, todėl visuomenei svarbu žinoti, kad bet kuriuo atveju bus užtikrintos piliečio teisės bei laisvės ir bet koks kilęs ginčas bus išspręstas teisin-

gai ir nešališkai. Pasitikėjimas teismais būtinas, siekiant, kad veiksmingai funkcionuotų demokratinė teisinė valstybė ir būtų formuojama pilietinė visuomenė, kuri būtų garantuota, jog jos pažeistos teisės ir laisvės visada bus apgintos nepriklausomo ir nešališko teismo.

3. Pagrindiniai veiksniai, darantys įtaką pasitikėjimui teismais, yra: teismų nepriklausomumas, jų sprendimų veiksmingumas ir pagarba jiems, aukšta teisėjo kvalifikacija, moralė, teismo veiklos viešumas, teismo procesas, procesinė teisėjo elgsena, teismų veiklos administravimo veiksmingumas. Pasitikėjimas teismais susijęs ir su socialinio pasitikėjimo bei teisės būkle apskritai. Kaip pagrindą teisingai ir pagrįstai nuomonei apie teismus formuoti reikia įvardyti nuoseklų visuomenės teisinės sąmonės formavimą, kuriai pastaruoju metu didžiausią įtaką daro žiniasklaidos pateikiama informacija. Vienas pagrindinių pasitikėjimo teismais veiksnių yra teismų ir teisėjų nepriklausomumas, kuris yra teismų institucijos stabilumo garantas. Teismų nepriklausomumas demokratinėje valstybėje yra pareiga ir viena svarbiausių sąlygų, norint apginti žmogaus teises bei laisves. Tai pareiga vadovaujantis įstatymų reikalavimais ir teisingumo supratimu, nepaisant visokios galimos įtakos iš šalies, spręsti konkrečią bylą, taip tampant visuomeninių ir ekonominių santykių stabilumo garantu.
4. Konstitucijoje įtvirtinta teismų instancinė sistema sudaro galimybes šalinti galimas žemesnių instancijų teismų klaidas, neleisti, kad būtų įvykdytas neteisingumas, šitaip apsaugomos asmens, visuomenės teisės ir teisėti interesai. Tokia klaidų ištaisymo galimybė yra viena iš visuomenės pasitikėjimo visa bendrosios kompetencijos teismų sistema garantijų.
5. Pagrindinės teismų veiklos problemos – teisėjų darbo krūvis, proceso koncentracija ir ekonomiškumas, teismų finansavimas, teismo proceso modernizavimas. Dažnai besikeičiantys įstatymai, reguliuojantys teismų veiklos klausimus, rodo valstybės pastangas užtikrinti veiksmingą teismo funkcijų įgyvendinimą. Informacinės technologijos palengvina teismų organizacinį darbą, leidžia lėtai, bet spręsti pagrindinę – teisėjų darbo krūvio problemą.
6. Pasitikėjimas teismais auga, kai bylų nagrinėjimas atitinka procedūrinio teisingumo reikalavimus, tokius kaip galimybė išsakyti požiūrį, išaiškinti šalims apskundimo galimybes ir teisėjo etiką. Kadangi bylos nagrinėjimo procedūrai vadovauja teisėjas, svarbi yra jo kvalifikacija ir elgsensys teismo proceso metu.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 straipsnyje pabrėžiama, kad valdžios įstaigos tarnauja žmonėms, todėl turėtų būti puoselėjamas visų valstybės valdžios institucijų (ne tik teismų) ryšys su visuomene ir kuriamos koncepcijos, kaip tai įgyvendinti. Įdomus būtų visų kitų valdžios įstaigų (visuo-

menės pasitikėjimas kuriomis taip pat yra žemas) atsakomybės visuomenei modelis.

8. Visuomenės ir valdžios santykis grindžiamas visuomeniniais pagrindais. Todėl visuomenės atstovų darbo apmokėjimo klausimas net neturėtų būti diskusijų objektu. Skatintinos diskusijos apie nuosaikųjį tarėjų instituto modelį, kuris koncepcijose net nemodeliuojamas: taikant šį modelį tarėjai dirbtų neatlygintinai ir jais galėtų būti bet kuris visuomenės atstovas, turintis procesinę teisę paklausti ir gauti motyvuotus teismo paaiškinimus, skųsti tokių paaiškinimų nepakankamumą, kvestionuoti jų pagrįstumą, aiškumą ir pan. Toks koncepcijos modelis neformuotų intervencijos į mūsų Konstituciją ir teisinę sistemą, tik papildytų praktiką bei Konstitucijoje išreikštą siekį stiprinti valstybės valdžios institucijų ryšį su visuomene. Jis tikrai būtų prasmingas ir labai reikalingas.

Literatūra

- Abramavičius, A. (2009). Teisė į teisminę gynybą Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. *Jurisprudencija* 3(117): 21–40.
- Andriulis, V. (2002). *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia, p. 159–169.
- Baublys, L. (2005). *Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka Vakarų teisės tradicijai*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, p. 7.
- Beinoravičius, D. (2013). *Žmogaus teisių apsaugos problemos teismams vykdam teisingumą. Konstitucionalizmas ir teisės politika Europos Sąjungoje*. Mokslo studija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, p. 246.
- Bilevičiūtė, E. (2014). Pirminės teisinės pagalbos koncepcija ir jos įgyvendinimo probleminiai aspektai. *Asmens teisių gynimas: problemos ir sprendimai*: 553–585. Mokslo studija. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
- Birmontienė, T. (2012). *Lietuvos konstitucinė teisė*. Vadovėlis. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, p. 683.
- Burnytė, M. (2013). Pasitikėjimas politinėmis ir teisėsaugos institucijomis Lietuvoje. *Teisės problemos* 4: 82.
- Ragauskas, P. (2015). *Tarėjų instituto perspektyvos Lietuvoje*. Monografija. Vilnius: Lietuvos teisės institutas, p. 91–131.
- Valančius, V. (2005). Pasitikėjimas teismu: kai kurie teismo veiklos viešumo aspektai. *Jurisprudencija* 78(70): 86.

THEORETICAL ASPECTS MODELLING THE INSTITUTE OF ASSESSORS IN THE JUDICIARY OF THE REPUBLIC OF LITHUANIA

Darijus Beinoravičius, Milda Vainiutė

Summary

The court is one of the constituent parts of state power, which has exclusive jurisdiction to pursue justice. The courts also play a special role in the public consciousness, because the courts remain the only hope in protecting violated rights and freedoms.

Modern relations between society and state authorities are valued at the level of trust, which in turn is the basis for creating a sense of public security and well-being. Trust in courts is a people's faith in the implementation of honest and responsible justice as a source of protection of human rights and freedoms. The court is one of the tools of social harmony, therefore it is important for the public to know that in any case the rights and freedoms of the citizens will be ensured, that any disputes will be solved fairly and impartially. Trust in the courts is necessary for the effective functioning of a democratic state under the rule of law and for the creation of a civil society which guarantees that the violated rights and freedoms will always be protected by an independent and impartial court.

The main factors influencing trust in the courts are: independence of the courts, efficiency of court decisions and respect for them, high qualification and morale of the judge, publicity of court activity, court process, procedural behaviour of the judge, efficiency of administration of court activity. Trust in courts is also based on the social trust and condition of law in general. As a basis for the formation of a fair and reasonable opinion concerning courts, it is necessary to refer to the consistent formation of the legal consciousness of the society, which has been most influenced by media information in recent times. One of the most important factors in trust the courts is the independence of the courts and judges, which is the guarantee of stability of the judiciary. The independence of the judiciary in a democratic state is a duty and one of the most important conditions for the protection of human rights and freedoms. It is a duty, in accordance with the requirements of the law and the understanding of justice, to judge a particular case, independently of any possible influence from the side, thus becoming a guarantor of the stability of social and economic relations.

The settled in Constitution system of the courts establishes the possibilities for eliminating possible mistakes of the courts of lower instances, preventing injustice, thus protecting the rights of a person, society and legitimate interests. Such a remedy is one of the guarantors of public confidence in the whole system of general jurisdiction.

The main problems of court activity are the workload of judges, the concentration and economy of procedures, the financing of courts, and the modernization of court proceedings. Frequently changing laws regulating court activity issues indicate the state's efforts to ensure the effective implementation of court functions. With the help of information technology, the organizational work of courts is facilitated, but slowly, thus the main problem – the workload of judges – is being solved.

Trust in courts is growing when the hearing of cases complies with the requirements of procedural justice, such as the possibility of expressing a view, the clarification of appeals to the parties and the ethics of the judge. As the proceedings are conducted by a judge, the qualification of the judge and the behaviour of the judge during the trial are very important. Article 5 of the Constitution of the Republic of Lithuania emphasizes that public authorities serve people, and therefore the relationship of state public authorities (not just of courts) with the public should be developed and concepts developed for their implementation. It would be interesting to have a model of public accountability for all other government bodies (which also have low public confidence).

There is a constant debate among lawyers and scientists about the Institute of Jury or Assessors. However, most lawyers are cautious about the effectiveness and expediency of these institute. Some consider it as one of the means of transparent judicial power, the means of ensuring the transparency of the judiciary, thus reducing the doubts about the objectivity of judgments made and increasing trust in the courts; others consider that our society has not yet become accustomed to such changes, the more the society itself does not express a strong need. True, Seimas (Lithuania Parliament) should change the Constitution. Thus, the most important problem of the establishment of the Institute of Assessors is connected with the Constitution, in Section IX “The Court”, which establishes the structure of the courts of the Republic of Lithuania and the principles of activity, the mandatory provision stipulating that judges are appointed (Article 112), provides for the possibility of setting up specialized courts only. The issue of the Institute of Assessors in courts, or at least the prospect of establishing it, is not discussed here. In order to consolidate this institute, it would undoubtedly be necessary to amend the Constitution.

The public is engaged in public relations with public authorities. For these reasons, the issue of compensation to the public representatives should not even be the subject of debate. The debate about the modest model of the Institute of Assessors, according to which the assessors would work gratis and would be any representatives of the society, having the procedural rights to ask and receive motivated court explanations, complain about the lack of such explanations, questioning their validity, clarity, etc. which is not even modelled in the concepts, is encouraged.

Such a model of conception would not form an intervention in our Constitution and the legal system, but would complement the practice and the desire expressed in the Constitution to strengthen the relationship between the state authorities and the public. A model for developing this endeavour would certainly be meaningful and very necessary.

